

*Non-formal Learning and Education*  
*Неформално учене и образование*

## НЕФОРМАЛНИ ПОДХОДИ В СВОБОДНО ИЗБИРАЕМИТЕ ЧАСОВЕ ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

**Галина Попова**

*СОУ „Йордан Йовков“ – Кърджали*

**Резюме.** Часовете предлагат обединяващо пространство за деца от различни социални и етнически общности. Дейността е съсредоточена върху социалното и духовното предприемачество. Образователните методи се определят в диалог между учителя и учениците. Неформалните подходи в часовете по СИП „Предприемачество“ провокират развитието на интелекта, културата, личностните качества, предприемачески умения и компетентности на учениците. Провокира младите предприемачи да търсят ефективни пътища към собственото си развитие, усъвършенстване и израстване. Акцентът в обучението е развитие не само на когнитивните способности на учениците, но и на техните множествени интелигентности. Благодарение на неформалното обучение у децата се разкриват и изявяват творчески заложби, развива се креативно мислене и въображение, култивира се чувство за екипна принадлежност и умения за работа в екип, развива се емоционална интелигентност.

**Keywords:** informal approaches, entrepreneurial competencies cognitive abilities, team affiliation, emotional intelligence

В доклада се изяснява мястото на социалното и духовното предприемачество като главен компонент от развитието и възпитанието на младите хора и нарастващия стремеж на обществото към ранно приобщаване в една качествена, модерна и неформална образователна система.

Социалното предприемачество стимулира учениците да развиват различни активности и да генерират в процеса на учене иновативни идеи. В свободно избираемите часове по „Предприемачество“ работят върху активизирането на креативните знания и умения за развитие на човешкия капитал и различните ключови компетентности, необходими за изграждането на социалния предприемач, заложен в Стратегията за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж (2020).

Ежедневно всеки учител, който се стреми да развива творческия потенциал на своите възпитаници, трябва да намира най-точните методи и подходи в работата си, за да се справя с всяко предизвикателство и да бъде успешен.

Предизвикателството пред учителя – това е осъзната трудност, препятствие, което той среща в професионалния си път. Когато учителят подхожда формално към своята работа, тогава и резултатите на неговите ученици са такива.

В съвременния динамичен и тревожен свят е задължително да подхождаме позитивно и неформално към формалните проблеми в образователния процес. Днес задържането на учениците в клас, провокирането на интереса, въображението и участието им като партньори представляват висше умение на твореца-учител. Неформалните подходи в обучителния процес иновативно надграждат желанието за учене, пробуждат вложения в душата на всеки индивид стремеж за познание. Неформалното обучение по предприемачество води към разширяване на съзнанието, към обогатяване с духовни и нравствени добродетели.

И ако в условията на формалната възпитателно-образователна система днешните предизвикателства успешно се трансформират в нов модел на утвърдена реална практическа дейност, това означава, че чрез методите на неформалното обучение по „Предприемачество“ може да се изгради модерно, иновативно училище на бъдещето.

Акцентът, който поставям в свободно избираемите часове по „Предприемачество“, е: учител/новатор – ученик/творец – родител/партньор. Всички заедно! Това постигам чрез разнообразяването на формалните учебни часове с възможностите на неформалното обучение.

За социалните измерения в процеса на неформално обучение по „Предприемачество“ прилагам 5 критерия:

- ясни цели;
- иновативни идеи;
- социални партньори;
- екипен принцип на работа;
- конкретен социален ангажимент.

С реализирането на поставените цели за овладяване на компетенциите на XXI век в часовете по „Предприемачество“ се придобиват мултикултурна, емоционална, патриотична и финансова грамотност. Неформалните методи са необходим инструмент за развитието на тези грамотности.

В продължение на две учебни години разработихме четири нестандартни учебни проекта, използвайки възможностите, които ни предоставя неформалният подход в образователния процес по „Предприемачество“.

Демократизирането на обществото ни и неговото перманентно дигитализиране изместват основни естетически пластове и ги заменят с нови,

коренно различни от старите. В подобна обективност е поставено и съществуването на българското патриотично възпитание.

**Първият проект беше на тема: „Предприемчивият дух на българина в борбата му за национална независимост“.**

Предприемачите седмокласници от СОУ „Йордан Йовков“ се включиха в инициативата на БНТ „Васил Левски – 140 години жива идея за Свобода... напиши своята страница“. Учениците написаха своята страница на признателност към титана на българския гений Васил Левски в открито занятие на 18 февруари пред родители, учители и съученици. Задълбочената изследователска работа върху идеологията на Апостола, на неговия житейски път на революционер и човек, върху влиянията и проявленията на идеите му за формиране на националната ни идентичност и самочувствие беше разкрита в една синкретична форма, в която се срещнаха новите технологии, изкуствата и традицията на художественото слово. Обаянието на личността на Апостола беше отразено по лицата на младите хора, когато представяха основните акценти на своето изложение: „Историята помни много истини“; „Историята няма да забрави...“, „Ще те помним, Апостоле!“.

Възпитанието на младите хора в чувство на обич и преклонение към всичко онова, което е създадено от нашите предци, в родолюбие и зачитане на национални светини, е важна стъпка, която гарантира запазването на националната ни идентичност във времена на глобално унифициране.

**Вторият проект беше на тема „Измерения на предприемчивостта чрез героизма и храбростта“**, посветен на борбите и войните за национално освобождение и обединение: 137 години от Априлското въстание, 135 години от Руско-турската освободителна война, 100 години от Балканската война, 98 години от участието на България в Първата световна война.

В навечерието на 137-ата годишнина от Априлското въстание, в един урок по родолюбие, седмокласниците от СОУ „Йордан Йовков“ събраха в конферентната зала съученици, учители и родители, пред които представиха една виртуална разходка в миналото. На 29 април учениците от СИП „Предприемачество“ посветиха своя открит урок на знаковите събития от нашата история, които жегват сърцето и ни карат да се чувстваме горди. Под надслов „Предприемачеството като саможертва и саможертвата като предприемачество“ йовковци разкриха неспокойния дух и предприемчивост на българските герои, благодарение на които днес можем да кажем: „Това е България!“. Седмокласниците показаха, че има и духовно предприемачество, което е най-ценното за обществото!

Тези два урока са убедително доказателство, че патриотичното чувство може да бъде провокирано и стимулирано, че извървяването на пътя към националната идентичност е възможно, когато съзнателно попадаме в

неформална среда на възпитание, когато го правим заедно – с търпение и вяра един в друг, с обич и уважение към делото на предците ни. Възрастта на учениците предполага висока степен на емоционално възприемане на факти и събития. В едно съм сигурна, след като се докоснахме и го притворихме по нестандартен начин, всички го съпреживяхме.

Изпускаме възможността да възпитаваме децата като предприемачи, да открием онези деца, които имат предприемачески черти, и да им кажем, че да бъдеш предприемач, е велико. Децата изявяват тези черти. И ние трябва да започнем да се оглеждаме за тях. Мисля, че трябва да възпитаваме децата си да бъдат предприемачи.

Никой не казва „Стани предприемач!“ . Предприемачите са хора, които виждат идеите, имат страстите и виждат нуждите в света, решавайки да ги осъществят. Имаме способността да съберем около нас тези хора, които искат да построят мечтата заедно с нас. Всеки проблем, пред който сме изправени, някой има идея за разрешаването му.

**В третия проект поставихме акцента върху темата „Уроци по предприемачество за малки и големи“ чрез използвания неформален подход – „ученици учат ученици“.** Образователният метод в трети и осми клас се проведе по повод Седмицата на предприемачеството. Подчинявайки работата си на принципа „Учене чрез практика“ и търсейки ефекта на възпитание в социално предприемачество, осмокласниците от СИП „Предприемачество“ представиха един пример за иновация и интерактивност в учебната работа. В класната стая рамо до рамо работеха третокласници и осмокласници, обединени от общия си интерес към предприемачеството. Визуализирането на темата чрез клипове и неформални, интерактивни игри, мотивирането на учениците и насочването към перспективно планиране на присъстващите родители изпълни целта на занятието.

Мисля, че имаме задължението, като учители, родители и общество, да научим децата си да ловят риба, вместо да им я даваме. Старата поговорка казва: „Дай на човек риба и ще го нахраниш днес. Научи го да лови риба и ще бъде заситен за цял живот“. Ако можем да научим децата си да бъдат предприемчиви по същия начин, по който насърчаваме онези, които имат заложи за наука. Какво би станало, ако забележим предприемчивостта у децата и ги научим да бъдат предприемачи? Ще имаме деца, които разпространяват бизнеси, вместо да чакат правителствени помощи.

Ето някои от предприемаческите черти, които трябва да подхранвате у децата: постижения, упорство, лидерство, самонаблюдение, взаимна зависимост, ценности. Всички тези черти можете да откриете у децата, когато използвате неформални подходи, методи и форми във формалния учебен процес и можете да ги подхраните. Търсете тези черти! Това са уменията, които трябва да бъдат поучавани по класните стаи, както и навсякъде

другаде. Не искам да кажа да не спирате децата да стават адвокати, лекари, счетоводители или учители. Но в предприемачеството има големи възможности! Предприемачите не се раждат, те се създават!

Изучаването на празници по българските земи и обредни ритуали в неформални условия е образователна практика с висока ефективност. Като част от общото образование, тя компенсира и запълва онези празници, които остават при формалното ни образование. В днешния мултикултурен свят смятам, че учениците трябва да опознават различните етнокултури, техните традиции, празници, музика, танци и пр. Това стимулира способностите за общуване и развива нравствените и емоционалните качества на децата.

Повърхностното и формално изучаване на българските традиции и обичаи в училище налага търсенето на възможности от негови алтернативни варианти. Тук е ролята и мястото на неформалното образование, което години наред запълва и компенсира подобен образователно-възпитателен вакуум. Заниманията с изследователска и краеведска дейност в неформални условия допринасят за приобщаването на младите хора към традициите, обредите, ритуалите и обичаите на българина. Това е предпоставка за съхранение на основни характеристики, дълбоко свързани с неговата на-родопсихология.

**Последният проект, който финализирахме успешно, е посветен на съхраняването на традициите и обичаите на различните етноси по нашите земи. Темата е „Гергьовден – нашият общ празник“.** Той беше достойно оценен в инициативата на „Джуниър Ачийвмънт България“ – „Бизнес предизвикателство 2014: Идеите на малките в действие“. Календарните празници са един от най-важните елементи в специфичната култура на всеки етнос. Те изразяват желанието на човека да опознае и овладее времето, откъсват го от делничните трудности и неволи, дават му възможност да се почувства по-значим, свързани са с надеждата за идване на по-добро. Един от най-големите календарни празници, отбелязвани от различните етноси (турци, роми, българи), е Гергьовден. Нашата идея е продиктувана от желанието да живеем и празнуваме заедно. Възстановяване на празнични традиции, обредни практики и обичаи, свързани с големия пролетен празник Гергьовден. Насочена е към целева група на ученици от трите етноса – българи, турци и роми. Целта е обобщаване на теренните проучвания в занятие „отворени врати“ пред широката общественост на региона. В продължение на една година проучвахме големите празници при различните етнически общности в област Кърджали, на обреди и ритуали у българи, турци и роми. Християнски – Коледа, Великден и Гергьовден. Мюсюлмански – Курбан Байрям, Рамазан Байрям, и Хъдърлез. Ромски – Банго Васил и Едерлез. Провокира ни това, че

живеем заедно, празнуваме различията, но имаме и общ празник – Гергьовден (6 май). Направихме предварителни теренни проучвания за обичаите и традициите в празнуването на големите религиозни празници в населени места с различни етнически групи. Запознахме се с текстове от Библията и Корана. Проучихме стари притчи и легенди. Направихме възстановка на обредни практики и обичаи при различните етноси. Всичко това реализирахме с помощта на нестандартни и неформални партньорства. Посетихме християнски и мюсюлмански храмове и светилища и различни религиозни празници. Целта бе децата да приемат толерантността като ежедневие и като осъзнат ритуал, който прави живота им по-хубав. Да разберат, че хората си дължат толерантност един на друг в ежедневното общуване, при тържествени поводи и в трудни времена. Да се научат да показват толерантността си, при което да празнуват заедно, да съхраняват традициите, да ги пазят и разпространяват. Да разберат, че толерантността невинаги може да бъде изразена с думи. Един поглед, усмивка, жест, фактът, че искаш да празнуваш с някого, имат също толкова голяма стойност, колкото изказаната толерантност. Че толерантността не е средство за постигане на цел. Тя е осъзната необходимост.

Българските църковни празници, традиции и обичаи, попаднали във времена на глобално смесване, търсят своето място в общите европейски ценности, като претърпяват промени, които много често ги правят непознаваеми. И ако в миналото говорехме за определена системност, при която се създават и разпространяват българските традиции, то днес тя е силно нарушена.

Предизвикателствата на неформалната образователна среда изискват формиране на различни компетентности в училище и на адекватно икономическо мислене. В този смисъл обучението по програмите на „Джуниър Ачийвмънт България“ предоставя възможност не само за развитие на предприемачески компетенции, но и за формиране на нравствени ценности, на духовни и морални качества на бъдещите предприемачи.

Светът, в който живеем, е сложен и динамичен. За реализиране на целите на процеса на обучение е необходимо въвеждането на нови образователни подходи, базиращи се на нов тип организация на учебната среда, от една страна, и на промяна в междуличностните взаимоотношения, от друга. Мотивираното учене предполага преподавателят да познава различните методи и модели, използвани в процеса на неформалното обучение, като умело ги прилага така, че да се реализират иновативните цели в образователния процес.

Използването на неформалното обучение по „Предприемачество“ е ефективен и приложим, но недостатъчно познат и разработен начин за постигане на целите на иновативното образование. А това е един от ефективните пътища на съвременното обучение в българското училище, което започва в началните класове.

Предложеният модел за свободноизбираема дейност осигурява усвояване и развитие на почти всички ключови компетентности, определени от Лисабонската стратегия на Европейския съюз. Иновативният мениджмънт се базира на нова философия на педагогическото общуване – обучение и възпитание в дейността и чрез дейността.

Със свободата на избор на дейности и партньори неформалното образование допринася за социалното, духовното, естетическото и нравственото възпитание на бъдещите социални предприемачи.

**Резултати и изводи от прилагането на неформални подходи в часовете по СИП „Предприемачество“ при реализиране на целите и дейностите по предложените тематични идейни проекти:**

- засилване на обединяващите и позитивно насочените функции на партнирането;
- устойчиво развитие на системата на предприемаческо възпитание;
- социално-личностно развитие на учениците;
- информираност и сътрудничество на родителската общност;
- финансово-икономическа подкрепа;
- утвърждаване на националната идентичност и толерантността като ценност;
- получаване на уникален творчески продукт;
- създаване на условия за организиране на подходяща, иновативна образователна среда;
- изпълняване на целите на Националната стратегия 20/20 за ключовите европейски компетенции;
- обогатяване на процесите на неформалния образователен процес.

Формалното образование никога вече няма да бъде същото, защото промяната вече се случва.

Живеем във времена, в които имаме възможност да сме част от трансформацията и промяната на модела на образование, което ме мотивира да правя това, с което съм се захванала.

Правя опити да променя системата, ако успея, ще съм създала пример! Това е моята визия и мотивация за работа да създавам ядра на промяна и добри практики, които променят средата и хората.

## **NON-FORMAL APPROACHES IN ELECTIVE IN SECONDARY EDUCATION**

**Abstract.** The class lessons gather at one place children from different social and ethnic groups. The focus is on social and moral entrepreneurship. Educational methods are being defined in a dialogue between teacher and students. Informal approaches in the “Entrepreneurship” lessons provoke the development of intellect, culture, personal qualities, entrepreneurial skills and competencies of student and provoke young entrepreneurs to look for effective ways for self-development. The main target is not only developing cognitive abilities of students, but also their multiple intelligences. Thanks to informal learning, children reveal their creative potentials, creative thinking, strengthen their abilities for team work and their emotional intelligence.

✉ **Mrs. Galina Popova**  
Secondary School „Yordan Yovkov“  
Kardjali, Bulgaria  
E-mail: gvp.kj@mail.bg